

Ds. Frits Reitsma en Hendrik Willem Heuvel.

In deel I van het *Biografisch lexicon voor de geschiedenis van het Nederlandse protestantisme* (1978) wordt een kort lemma gewijd aan ds. Frits Reitsma (1876-1918). Zijn predikantschap in het Friese Noordwolde van 1903- 1910, waar hij een van de medeoprichters van de bekende Rietvlechtschool werd, komt aan de orde, evenals zijn functioneren in Drachten van 1912-1918. De auteur van het lemma, dr. J.J. Kalma, vermeldt met nadruk, dat Reitsma streefde naar samenwerking tussen orthodoxie en vrijzinnigheid. In het bovenstaande ontbreekt het jaar 1911; toen stond Reitsma te Borculo en raakte hij bevriend met Heuvel. Het lemma geeft niets over dat ene jaar te Borculo, maar aan de hand van Heuvels dagboeken kunnen we die periode nu inkleuren. Op zaterdag 19 november 1910 was Heuvel met zijn collega-kerkenraadslid L. Temmink naar het Friese Noordwolde gereisd om met Reitsma te spreken. Uit het dagboek deel IV, die de jaren 1904-1912 beslaan, wordt niet duidelijk of Heuvel en Temmink ook een preek van Reitsma beluisterden, want de vermelding: 'spreekt i. schemer i.d. kerk' is daarvoor te summier. De volgende dag reisden zij naar Sneek om daar in Grote Kerk ds. Th.H.Ph. van Papenrecht te beluisteren. 'Mooi' noteerde Heuvel in zijn dagboek en zijn oordeel zal ertoe bijgedragen hebben, dat kerkvoogden en notabelen op 28 november met overgrote meerderheid besloten Van Papenrecht te beroepen. Deze bezocht op 16 december Borculo, maar waarschijnlijk 'klikte' het niet, want vier dagen later bedankte hij. Hij zou in 1912 een beroep naar Hoorn aannemen. Nu kwam Reitsma weer in beeld en 9 januari 1911 werd er een beroep op hem uitgebracht. Nadat hij op 18 januari de hervormde gemeente van Borculo had bezocht, waarbij hij het middagmaal bij Heuvel gebruikte, accepteerde hij twee dagen later het beroep; op 9 april deed hij intrede. Reitsma zal zich al snel in het sociale leven van Borculo gestort hebben, want in Heuvels dagboek deel IV lezen we bij zaterdag 3 juni 1911: 'Inwijding v. h. Volkshuis (Opening door mij, Kingma, ds. Reitsma)'; E. Kingma was toentertijd notaris te Borculo. De aankoop van het beoogde volkshuis was een initiatief geweest van de afdeling Borculo van de *Nederlandse Vereniging tot Afschaffing van Alcoholhoudende Dranken* afgekort NV en de 'Vereeniging Volkshuis' te Borculo. In januari had men daarvoor het huis van een zekere Johan Kobus gekocht. Heuvel speelde in deze kring een belangrijke rol, in het licht van zijn

populaire publicatie *Een vijand van stad en land* (1909), waarin hij het drankmisbruik hekelde, zal dat geen verbazing wekken. In het Volkshuis zouden allerlei cursussen gegeven worden ter volksontwikkeling, zelfs een 'Alcoholcursus' onder het motto 'Schiedam sluiten'; ook werd er ruimte geboden voor vergaderingen, zoals die van het Borculose Leesgezelschap en het Nederlandse onderwijzersgenootschap. In de loop van 1911 ontstond het plan om een leeszaal te vestigen in het Volkshuis. Op allerlei manieren probeerde men daarvoor boeken te verzamelen. In augustus werden bij voorbeeld boeken gehaald uit Eibergen die men had gekregen van de plaatselijke afdeling van het Nut. Omstreeks een maand later – op 9 september – werden er 105 boeken gekocht van Gerrit Velderman, de vriend van Heuvel die naast leraar Nederlands ook hoofdredacteur van de *Graafschapbode* was. Schenking, aankoop, diverse middelen werden ingezet om een boekenbestand te verwerven. Daartoe moest ook een advertentie in *De Blijde Wereld*, het weekblad van de christen-socialisten, dienen.

Openbare leeszaal te Borculo.

Te Borculo (G.) is door eenige ingezetenen een huis aangekocht waarin, naast gelegenheid voor Volksontwikkeling van allerlei aard, ook een Openbare Leeszaal zal worden geopend. Ondergetekenden doen een beroep op alle belangstellenden, en verzoeken hen dringend om toezending van *boeken, tijdschriften, illustraties, brochures*, kortom van al wat men op menige zolder en in menige boekenkast als overtollig of uitgelezen is weggeborgen en thans renteloos ligt. Alles is welkom, ook *stereoscopen, aardglobes, boekenkasten* enz. Zendingen gelieve men te adresseren aan Ds. F. REITSMA, per adres:

V o l k s h u i s t e B o r c u l o .

Namens de vereeniging 'Volkshuis' te Borculo:

H.P.J. BLOEMERS, Burgemeester, (Voorzitter).

E. KINGMA, Notaris (Secretaris).

H.W. HEUVEL, Hoofd O.L.S.

Dr. P.G. SCHEY, Arts.

Namens de Commissie voor de Leeszaal:

F. REITSMA, *Ned. Herv. Predikant.*

De toenmalige elite van Borculo zette zich dus in voor de ontwikkeling van de Volkshuisgedachte; dat ging zelfs zo ver, dat Heuvel en Reitsma op 26 september 1911 samen de boeken voor de nieuwe Leeszaal stempelden. Volkshuiswerk was sociaal werk, dat was ontstaan uit een mengeling van liberaal en socialistisch gedachtegoed, een *mix* van Nuts- en Toynbeewerk.¹ Dit laatste werd in Nederland geïntroduceerd onder de invloed van Engelse socialisten. Opmerkelijk misschien dit liberaal/socialistische initiatief in Borculo, opmerkelijk is zeker, dat er een advertentie in *De Blijde Wereld* werd geplaatst ten behoeve van Volkshuis en Leeszaal. Toen Reitsma predikant was in het Friese Noordwolde werd er in het weekblad met enige regelmaat verwezen naar zijn kerkblad *Vergeet-mij niet*, 'wat inhoud en stijl betreft steeds uitnemend door hem verzorgd', maar op 23 juni 1911 liet de redactie een ander geluid horen. Zij stoorde zich aan de inhoud van Reitsma's afscheidspraak te Noordwolde, waarin hij afstand nam van het christen-socialisme door het af te doen als een standpunt uit zijn vlegeljaren, de jaren van onbezonnenheid en onrijpheid. Hoe anders keek de redactie van *De Blijde Wereld* daar tegen aan: 'Wij vinden in de vlegeljaren bij menigeen (...) vuur, moed frischheid en idealisme, dat wij niet graag willen ruilen met de bedachtzaamheid en het nuchtere verstand van rijperen leeftijd.' De Reitsma die naar Borculo kwam was in politiek opzicht de evenknie van Heuvel: wel sociaal, niet socialistisch. In hun vriendschappelijke gesprekken over politieke zaken zoals het socialisme, o.a op 18 augustus 1911, zullen zij dat wederzijds herkend hebben. Voor Heuvel was het jammer, dat Reitsma op 27 april 1912 een beroep naar Drachten aannam en op 9 juni afscheid preekte, maar hun vriendschap zou tot aan het overlijden van Reitsma in 1918 blijven bestaan. In Drachten zou hij zich – als Heuvel te Borculo - inzetten voor samenwerking tussen socialisten en liberalen; dankbare vrienden richtten daar na zijn overlijden een gedenkteken voor hem op. 'Er was in R. behalve een activistische, ook een quetistische kant, getuige o.a zijn studie over Jan Luyken' schrijft Kalma. In 1916 verscheen zijn: *Jan Luyken, Jezus en de ziel.*

¹ Toynbeewerk: sociaal ontwikkelingswerk genoemd naar de Britse historicus en sociaal hervormer Arnold Joseph Toynbee (1852-1883).

Vijf jaren later zou meester Heuvel ook over Luyken publiceren, in *De Tijdspiegel*. De neiging naar mystiek van Reitsma werd ook opgemerkt door de redactie van *Het Toekomstig Leven. Halfmaandelijksch Tijdschrift gewijd aan de Studie van het Spiritisme en aanverwante verschijnselen*. Op 15 juli 1908 schreef de redacteur Henri Nicolas de Fremery, een vooraanstaand spiritist en parapsycholoog, met ingenomenheid kennis te hebben genomen van een hemelvaartspraak van Reitsma; die had in zijn preek namelijk gezegd: 'Indien Jezus bij de laatste zijner verschijningen zijn verschijningsgestalte in tegenwoordigheid der apostelen weder oploste, dan is het volkomen verklaarbaar, dat hij voor hun verbaasde oogen ten hemel scheen te varen en in een wolk verdween, waardoor hij terugkeerde, niet naar een hemel boven ons, maar naar het geestenrijk, dat niet is op een plaats, maar een andere toestand is, aan geen plaats gebonden.' De Fremery zag hierin een rationele verklaring van Jezus' hemelvaart die geheel paste in de spiritistische overtuiging.

